Tumačenje Homerove Ilijade u ključu romana za djecu i mlade

Majetić, Mihaela

Undergraduate thesis / Završni rad

2016

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:142:894242

Rights / Prava: In copyright / Zaštićeno autorskim pravom.

Download date / Datum preuzimanja: **2024-03-28**

FILOZOFSKI FAKULTET
SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA U OSIJEKU

Repository / Repozitorij:

FFOS-repository - Repository of the Faculty of Humanities and Social Sciences Osijek

zir.nsk.hr

SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA U OSIJEKU

dabar
DIGITALNI AKADEMSKI ARHIVI I REPOZITORIJI

Sveučilište J. J. Strossmayera u Osijeku

Filozofski fakultet Osijek

Preddiplomski studij engleskog jezika i književnosti i hrvatskog jezika i književnosti

Mihaela Majetić

Tumačenje Homerove *Ilijade* u ključu romana za djecu i mlade

Završni rad

Mentor: doc. dr. sc. Tina Varga Oswald

Osijek, 2016.

Sveučilište J. J. Strossmayera u Osijeku

Filozofski fakultet Osijek

Odsjek za hrvatski jezik i književnost

Preddiplomski studij engleskog jezika i književnosti i hrvatskog jezika i književnosti

Mihaela Majetić

Tumačenje Homerove *Ilijade* u ključu romana za djecu i mlade

Završni rad

Humanističke znanosti, filologija, poredbena književnost

Mentor: doc. dr. sc. Tina Varga Oswald

Osijek, 2016.

Sažetak i ključne riječi

Tema ovog završnog rada tumačenje je Homerova epa *Ilijada* u ključu romana za djecu i mlade. Svrha ovakvog tumačenja ishodišnog djela europske književnosti približavanje je komplicirane građe mladom recipijentu kako bi on što bolje i lakše shvatio i spoznao vrijednosti *Ilijade*. Pomoću teorijske literature koja se bavi književnošću za djecu i mlade, izdvojeni su temeljni strukturni elementi, teme i motivi romana za djecu i mlade te su potvrđeni primjerima iz *Ilijade*. Dokazana je prisutnost brojnih elemenata romana za djecu i mlade poput kolektivnog lika unutar kojeg se javljaju stalni tipovi likova, karakternih osobina junaka, lika učitelja i didaktične svrhe teksta, fantastičnih elemenata, igre, tematiziranja obiteljskih odnosa, ljubavi, prijateljstva, seksualnosti, rata, nasilja i smrti te prisutnosti teme u popularnoj kulturi. Vidljiva je odsutnost nekoliko ključnih elemenata poput odgovarajuće, dječje ili mlade, dobi junaka, odnosno recipijenta te jednostavnog stila, kraćeg opsega i razumljivog izraza. Tumačenje *Ilijade* u ključu romana za djecu i mlade pokazalo se mogućim te se time otvaraju vrata primjeni ovakvog modela tumačenja, mladom recipijentu jednostavnijeg i bližeg, u praksi, odnosno nastavi književnosti u školi.

Ključne riječi: Homer, *Ilijada*, roman za djecu i mlade, novo tumačenje.

Sadržaj

1. Uvod 1

2. Ilijada 2

3. Književnost za djecu i mlade 2

4. Roman za djecu i mlade 4

4.1. Recipijent 5

4.2. Dobno određenje 6

4.3. Stil, kompozicija, jezik 7

4.4. Junak / kolektivni lik 8

4.5. Suprotstavljanje autoritetu/ buntovništvo/ borba 9

4.6. Lik učitelja/ didaktičnost 11

4.7. Igra 11

4.8. Fantastični elementi 12

4.9. Obitelj, prijateljstvo i ljubav / seksualnost 13

4.10. Rat, smrt, nasilje 14

4.11. Ilijada u popularnoj kulturi 14

5. Zaključak 15

6. Literatura 17

6.1. Izvor 17

6.2. Citirana literatura 17

1. Uvod

Nekoliko je djela svjetske književnosti koja stoje kao kamen temeljac književnosti kakvu danas poznajemo. Iz tih se djela stoljećima crpe stvaralačke ideje, ali ih se i detaljno iščitava, analizira, na razne načine objašnjava te se o njima naveliko raspravlja. Jedno je od takvih djela, štoviše izvorišno djelo europske književnosti, Homerov[1] junački ep *Ilijada*. Ovaj je ep, s obzirom na dugovječnost svoga postojanja, do danas istumačen na mnogobrojne načine, a svrha je ovog završnog rada pokušaj tumačenja *Ilijade* u ključu romana za djecu i mlade. Pomoću odgovarajuće literature, Ilijadu valja za početak smjestiti u odgovarajući kontekst te ukratko opisati. Potom slijedi definiranje pojma književnosti za djecu i mlade i romana za djecu i mlade nakon kojega valja u narednim potpoglavljima pobrojati i objasniti strukturne elemente i tematsko-motivski sloj romana za djecu i mlade te ih, ukoliko to bude slučaj, oprimjeriti dijelovima iz *Ilijade* u kojima se potvrđuju. Sukladno provedenoj analizi, za kraj valja izvesti zaključak završnog rada.

Isto tako, cilj je ovog završnog rada prikazati bogatstvo i ljepote *Ilijade*, odnosno još jednom potvrditi njeno mjesto na samom izvoru europske književnosti s obzirom da ju je moguće tumačiti pomoću gotovo svih teorijskih postupaka i u njoj pronaći elemente mnogobrojnih književnih vrsta i žanrova. Osim toga, ovim radom treba prikazati i bogatstvo književnosti za djecu i mlade, odnosno elemenata književnosti za djecu i mlade koje je moguće pronaći i dokazati u raznim književnim ostvarajima, a sve sukladno gledištu promatrača.

U ovom je završnom radu nužno analizirati i dokazati prisutnost elemenata romana za djecu i mlade u *Ilijadi*, a u svrhu približavanja temeljnog djela klasične književnosti mladom čitatelju kojemu su elementi romana za djecu i mlade bliži i razumljiviji, a time i interpretacija pomoću njih, negoli tumačenje pomoću neke druge teorije ili metode.

[1] Homer je po svemu sudeći stvarna osoba iako se ime tumačilo i kao opća imenica koja označava sastavljača ili sabirača pjesama. O Homerovu se životu gotovo ništa pouzdano ne zna, proturječne su informacije o njegovoj domovini te vremenu u kojem je živio i stvarao. Zamišljan je kao stari siromašni slijepac koji je živio od recitiranja svojih pjesama obilazeći grčke gradove. „Homerski problem“ obuhvaća pitanja o njegovu postojanju, autorstvu epova *Ilijada* i/ ili *Odiseja* te kompoziciji pjesama, a sve se dosadašnje teorije i moguća rješenja mogu podijeliti u dvije skupine, pluralističku koja brani misao o kolektivnom autorstvu i unitarističku koja brani jedinstvo epova. Homeru se uz epove *Ilijada* i *Odiseja* pripisuju pjesme epskog ciklusa *Tebaida, Epigoni, Kiprije* i dr., zbornik himni, šaljiva pjesma *Boj žaba i miševa* i komične pjesme *Margit* i *Kerkopi* (Milivoj Sironić, *Rasprave o helenskoj književnosti* (Zagreb: Matica hrvatska, 1995), 17-21).

2. Ilijada

Ilijada, ep spjevan u 15 693 heksametra, nastao je oko 800. g. pr. Kr. u antičkoj Grčkoj te njime započinje grčka, ali i europska književnost. Sadržaj je epa preuzet iz mitoloških priča o Trojanskom ratu, kojeg je povod obrazložen otmicom Helene,odnosno problemom ženske ljepote i muške taštine, a sve pod utjecajem grčkih božanstava. Ep prati radnju pedeset i jednog dana na samom završetku rata dugog deset godina. Prostor epa sveden je na tri razine, unutrašnjost grada Troje, nizinu između zidina Troje i ahejskih lađa i prostor kod lađa. Temeljni motiv *Ilijade* srdžba je najvećeg grčkog junaka Ahileja kojemu je zapovjednik Agamemnon oteo lijepu ropkinju te Ahilej zbog nanesene nepravde odbija ratovati. To sputava nadmoć Grka koje Trojanci potiskuju, a Ahilej se u borbu ponovno vraća kada trojanski junak Hektor ubije prijatelja mu Patrokla. Ahilej osvećuje prijateljevu smrt ubivši Hektora čijim pogrebom završava ep.

Radnja *Ilijade* započinje „in medias res“, zazivanjem muze i opisom svađe Ahileja i Agamemnona. Na početku i na kraju, radnja je brza, dok je u sredini usporena. Jednoličan je i spor ritam prekinut sredstvima retardacije, raznim digresijama, umecima, epizodama, ponavljanjima i poredbama. Prema kompoziciji, to je jasna, planski izgrađena cjelovita kompozicija. Homerov se pjesnički stil ističe i brojnim poredbama, sentencijama u kojima je sadržana mudrost te stalnim epitetima. U *Ilijadi* je sažet ratnički duh grčkog naroda i percepcija pravog, fizički snažnog i hrabrog, savršenog junaka u liku Ahileja, opjevana je vjernost i vrijednost prijateljstva u odnosu Ahileja i Patrokla, obiteljske vrijednosti i ljubav u odnosu Hektora i njegove obitelji, očinska ljubav u liku Prijama, suprotstavljeni su karakteri Hektora i Parisa, ocrtani su odnosi muškaraca i žena, problematizirano je pitanje robovanja i društvene privilegiranosti grčke vlastele u likovima božanstava. Sabrani su tu motivi časti, dužnosti, strasti, ponosa, ljubavi, rata i mira, života i smrti, sukoba između slobodne volje i predodređene sudbine.[2]

3. Književnost za djecu i mlade

Pojam književnosti za djecu nije jednostavno odrediti te razni teoretičari donose nekoliko različitih definicija. Još je veći problem ususta viti granicu između književnosti za djecu i književnosti za mlade, odnosno točno definirati bilo koji od ovih dvaju pojmova. Stoga će se u

[2] Vidi: Milivoj Sironić, *Rasprave o helenskoj književnosti*(Zagreb: Matica hrvatska, 1995), 24-31.

ovom radu govoriti o književnosti za djecu i mlade kao o skupnom pojmu koji obuhvaća djela obiju književnosti.

Na problem definiranja upućuju Marijana Hameršak i Dubravka Zima navodeći da je „za jedne dječja književnost primarno skup knjiga na policama dječjih knjižnica ili dječjih odjela u knjižarama, za druge ona obuhvaća knjige koje su čitali u djetinjstvu, za treće pak knjige koje prema njihovu mišljenju danas čitaju djeca.“[3] Jedna od najpoznatijih definicija svakako je ona Milana Crnkovića koji dječju književnost definira kao poseban dio književnosti koji obuhvaća djela što svojom tematikom i formom odgovaraju dječjoj dobi, otprilike od treće do četrnaeste godine, a koja su ili svjesno namijenjena djeci ili su vremenom postala prikladna njihovoj dobi[4], a istom se definicijom služi i najpoznatiji hrvatski teoretičar dječje književnosti Stjepan Hranjec u svom *Pregledu hrvatske dječje književnosti.* Možda bi se kao razlikovno obilježje između književnosti za djecu i književnosti za mlade moglo navesti ono Dubravke Težak koja kaže da: „Razdjelnicu između dječje i tinejdžerske književnosti vidimo najprije u tematici (pubertet, tjeskobe odrastanja, teškoće u prihvaćanju društva), zatim u dobi likova (pubertetlije) i pristupu tematici te u samome izrazu. Roman za mlade odrasle prekida s igrom kao zamjenom za ozbiljne životne aktivnosti, pothvatima u igri kao potvrdom junakove vrijednosti, obvezatnim uspjehom junaka i sretnim završetkom u općem ozračju vedrine. Literatura za mlade odrasle pretežito je zaokupljena stvarnim životom, društvenim aktualnostima i obično preispituje probleme koji su u žiži zanimanja tinejdžera.“[5]

Književnost za mlade nalazi se zapravo na „ničijoj zemlji“, teoretičari dječje književnosti ne posvećuju joj gotovo nimalo prostora, mnogi ju ne svrstavaju unutar svog polja interesa, dječje književnosti, a na jednak otpor nailazi i u sustavu nedječje književnosti koja književnost za mlade također ne smatra svojom sastavnicom.

[3] Marijana Hameršak i Dubravka Zima, *Uvod u dječju književnost*(Zagreb: Leykam international d.o.o., 2015), 15.
[4] Milan Crnković, *Dječja književnost* (Zagreb: Školska knjiga, 1980), 4.
[5]Dubravka Težak, *Dvije spisateljice romana za mlade odrasle* (URL: http://www.matica.hr/kolo/309/Dvije%20spisateljice%20romana%20za%20mlade%20odrasle/, 2008), 12. prosinca 2015.

4. Roman za djecu i mlade

Problem određivanja granice između književnosti za djecu i mlade djelomično se rješava u definiranju dječjeg romana i romana za mlade te će u ovom poglavlju biti nabrojani temeljni elementi dječjeg romana i romana za mlade, odnosno adolescentskog romana. Ipak, s obzirom na cilj ovog završnog rada, a i u skladu s problematikom na koju se nailazi, u narednim će se poglavljima i daljnjem tumačenju upotrebljavati skupni pojam romana za djecu i mlade, neovisno o tome o kojem se točno tipu romana radi.

Ivo Zalar dječji roman definira kao „ona ostvarenja u kojima su akteri radnje, odnosno glavni likovi djeca, te su napisani jednostavnim i razumljivim jezikom i stilom“[6], a omladinski roman naziva neodređenim te je nesklon upotrebi te sintagme. Pod pojmom dječji Zalar smatra dob od rođenja do puberteta, odnosno do četrnaeste godine. Omladinski bi, odnosno roman za mlade ili adolescentski roman, u tom slučaju bio onaj za i s akterima starijima od četrnaest godina, a koji se bavi temama i problemima svojstvenima tom uzrastu.

U romanu za mlade, glavni je junak adolescentski junak kojeg karakterizira suprotstavljanje autoritetu, buntovništvo, potraga za identitetom, korištenje nestandardnog jezika, pripadnost grupi, interpretacija vlastitog ponašanja kao subverzivnog, problematiziranje društvene zbilje, nasilja, odrastanja i sazrijevanja. Adolescentski junak često je neprilagođen svijetu i društvu u kojemu se zatiče.

U dječjem romanu, glavni je junak kolektivni lik. „Družine su postale neka vrsta toposa u dječjem romansijerstvu, nešto što se gotovo obavezno javlja.“[7] Unutar družine izdvaja se lik vođe, onoga najsnalažljivijeg, najdomišljatijeg i najinteligentnijeg među njima koji svoje kvalitete potvrđuje unutar grupe. „Potreba za udruživanjem, za zajedničkim nastupanjem, za skupnom akcijom izvire iz same naravi dječaka i djevojčica, iz instinktivne potrebe za zajednicom i drugarstvom.“[8] I adolescentski junak nastupa unutar grupe, no ta grupa više nije rodno obilježena i isključiva. Unutar glavne grupacije, postoje podgrupacije. Tematizira se odrastanje djeteta u mladu, odraslu osobu, a vrlo su česte tabu teme vezane uz obitelj i društvo, nasilje nad djecom, seksualnost, ovisnost, maloljetničku delikvenciju, poremećaje u prehrani, bolesti i slično, a jedna je od osnovnih tema svakako zaljubljivanje i ljubav.

---

[6] Ivo Zalar, *Dječji roman u hrvatskoj književnosti* (Zagreb: Školska knjiga, 1978), 8.
[7] Ivo Zalar, *Dječji roman u hrvatskoj književnosti* (Zagreb: Školska knjiga, 1978), 11.
[8] Ivo Zalar, *Dječji roman u hrvatskoj književnosti* (Zagreb: Školska knjiga, 1978), 12.

Dječji roman nije složeno strukturiran, više je riječ o linearnoj ekspoziciji događaja, odlikuje se jasnoćom i razumljivošću, jednostavnošću. Za razliku od adolescentskog junaka, dječji junak ne traga za identitetom, odgovorima, on traga za pustolovnošću i akcijom, te prema Zalaru ponekad u toj potrazi dolazi u dodir i s kriminalističkim romanom, odnosno njegovim elementima. Akcija se u dječjem romanu ogleda u igri kao jednoj od glavnih obilježja dječjeg romana. Ta igra ne mora nužno biti igra u doslovnom smislu te riječi, ona se može ukazivati na raznim slojevima romana, a i na razne načine. „Tom Sawyer zapravo se igra kad osniva svoju razbojničku bandu, igraju se Lovrakovi dječaci kad obnavljaju mlin i uređuju park oko njega, Molnarovi mališani igraju se zaraćenih strana.“[9]

Gore navedeni elementi temeljni su elementi romana za djecu i mlade. U sljedećim će potpoglavljima oni biti dodatno pojašnjeni, odnosno interpretirani na primjeru Homerove *Ilijade*. Osim tih glavnih elemenata, analizirat će se i ostali elementi, teme i motivi svojstveni romanu za djecu i mlade, a koje je moguće promatrati u *Ilijadi*.

4.1. Recipijent

Prema definicijama navedenima u prethodnom poglavlju, književnost za djecu i mlade svjesno je namijenjena djeci i mladima ili je to vremenom postala iako prvenstveno nije bila tako zamišljena. Čitateljska publika književnosti za djecu i mlade ona je od otprilike treće do osamnaeste godine, odnosno od početaka čitanja, tj. slušanja priča pa do kraja srednjoškolskog obrazovanja. Moglo bi se reći da su recipijenti književnosti za djecu i mlade čak i osobe do dvadesete godine života, ukoliko se slijedi analogija svojstvena engleskom jeziku, a prema završetku *–teen* u nazivu broja godina (*fourteen, seventeen,* itd.). Nešto je slično pokušao u korpus hrvatske književnosti za djecu i mlade uvesti Milan Crnković nazvavši književnost za mlade estovačkom književnošću, a prema hrvatskom završetku *–est* u nazivu broja godina, no ta tvorenica nije zaživjela. Čvrste granice zapravo ni u ovom elementu nema, vrlo je subjektivno tko u čemu uživa i što su nečije čitateljske preferencije te je autor taj koji određuje komu namjenjuje određeno djelo.

Kada je o *Ilijadi* riječ, o autorovu se određenju recipijenta može samo nagađati i nemoguće ga je sa sigurnošću odrediti. Epigrafskom analizom utvrđeno je da je grčko društvo u doba

[9] Ivo Zalar, *Dječji roman u hrvatskoj književnosti* (Zagreb: Školska knjiga, 1978), 15.

Homera bilo potpuno usmeno.[10] Slijedom toga, neosporiva je činjenica da je građa pisanog djela preuzeta iz povijesnih i mitoloških izvora, odnosno iz usmene epike. Usmena predaja prenosi se s koljena na koljena, a pripovijesti o slavnim povijesnim herojima i njihovim junačkim djelima najčešće se pripovijedaju djeci pa se može pretpostaviti da je to bio slučaj i kod Homera, odnosno da se prilikom pisanja *Ilijade* poslužio građom koju je čuo kao dijete. Marko Dragić tvrdi da je namjena usmene književnosti utilitarna, didaktična i edukativna.[11] Dakle, usmena se književnost najčešće pripovijeda u svrhu podučavanja, osobama mlađe životne dobi koje se školuju pa se može pretpostaviti da je to bio slučaj i kod Homera. Zapisivanjem *Ilijade* stvorena je jedinstvena verzija čime je omogućeno poučavanje većeg broja ljudi. Slijedom toga, moguće je da je *Ilijada* sastavljena kako bi pripovjedaču bilo olakšano pripovijedanje legende o Trojanskom ratu ili kako bi se u narodu proširila jedinstvena verzija. I u tom bi slučaju, većinski dio čitateljske publike mogli zauzimati mladi ljudi, ako ne i djeca.

Zanemari li se gore navedeno i tvrdi li se da je Homer namijenio *Ilijadu* isključivo odraslim, potpuno izgrađenim, zrelim osobama, opet se dolazi do činjenice da je u današnjem vremenu ipak najčešći recipijent mlada osoba, točnije osobe rane srednjoškolske dobi (petnaestogodišnjaci) s obzirom da je *Ilijada* obvezno lektirno štivo u prvom razredu srednje škole.

4.2. Dobno određenje

Kada se govori o dobnom određenju, misli se na dob glavnog junaka. Glavni je junak u *Ilijadi* Ahilej, tesalski kralj. Prema Apolodoru, Ahilej odlazi na Skyros u dobi od devet godina te odlazi u Trojanski rat u dobi od petnaest godina[12] što bi značilo da je u vremenu koje se u *Ilijadi* opisuje imao dvadeset i četiri godine. Iz mitologije je poznato da je oko „jabuke razdora“, a koja je na neki način bila indirektan povod ratu, Paris odlučivao prilikom vjenčanja Peleja i Tetide, Ahilejevih roditelja što bi značilo da se uzrok Trojanskom ratu dogodio i prije Ahilejeva rođenja.

Godine su u antičkoj Grčkoj ipak bile relativan pojam i zapravo nije moguće odrediti točnu dob glavnog junaka. Uzme li se u obzir da Homer kao značajno obilježje likova navodi čiji je tko

---

[10] Eric A. Havelock, *Muza uči pisati : Razmišljanja o usmenosti i pismenosti od antike do danas* (Zagreb: AGM, 2003), 40.

[11] Marko Dragić, Poetika *i povijest hrvatske usmene književnosti, fakultetski udžbenik* (Split: Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, 2007), 9.

[12] Pietro Verzina, *Achilles at Scyros and the Cypria: Tradition and Myth in the Epic Cycle*. (Kyklos, volume 2. Centre for Hellenic Studies. Harvard University, 2014), izvorni tekst: „According to Apollodorus Achilles goes to Scyros at the age of nine and departs for the war at the age of fifteen.“

sin, moglo bi se reći da se radi o mladim ljudima čiji su preci, odnosno roditelji slavniji i poznatiji. Ahileja se gotovo svaki put u *Ilijadi* opisuje kao „Ahilej brzonogi, Pelejev sinak“ (489, I)[13], Agamemnona kao „Atreju sina“ (772, II), Hektora kao „Prijamu sina“ (204, XIX), Eneju kao „sina Anhisova“ (819, II), itd. I srdžba bi se Ahilejeva kao temeljni motiv i pokretač radnje u epu mogla protumačiti kao djetinjasto ponašanje. Ahilej se srdi na Agamemnona i odbija daljnju komunikaciju i boj jer je ovaj uzeo nešto njegovo. Kada bi se to tumačilo kao djetinje, slično se ponašaju djeca kada im se uzme igračka ili kada se napravi nešto što im nije po volji.

Međutim, nemoguće je Ahileja svrstati u adolescentsku, a kamoli dječju dob, bez obzira koliko zapravo godina imao. Ondašnje i današnje poimanje zrelosti pa tako i odgovarajuće dobi za zasnivanje obitelji, odlazak u rat i sl. nije jednako. Iako je Ahilej poveo svoju vojsku u Trojanski rat kao petnaestogodišnjak, on je već tada bio afirmirani vojskovođa, hvaljeni junak i zapravo izgrađena osoba bez obzira na broj godina života, a kao takav nikako ne odgovara buntovnom adolescentu koji odrasta i sazrijeva. U adolescentsku bi se dob od svih likova, prema karakteru, mogao svrstati Paris koji je potpuno neafirmiran lik i čija je lakomislenost i svojevrsna pohlepa dovela do rata u kojemu se on pokazao kao nevješta kukavica.

4.3. Stil, kompozicija, jezik

Roman za djecu i mlade odlikuje se jednostavnošću, jasnoćom i razumljivošću kao *sine quanon* dječje književnosti uopće.[14] Zalarovu teoriju preuzimaju i brojni drugi teoretičari dječje književnosti, primjerice Hranjec, Skok i djelomično Majhut. Potonji navodi da je i „mogućnost dječje koncentracije, zadržavanja fokusirane pažnje nužno manja od one odraslih“[15], dakle dječji bi romani trebali biti opsegom kraći. *Ilijada* je po vrsti ep, odnosno herojska epopeja i kao takva odlikuje se velikim opsegom, sastoji se od 15 693 heksametra raspoređenih u dvadeset i četiri pjevanja što čini petstotinjak stranica uvezanog teksta. Epovi su gotovo uvijek pisani uzvišenim stilom, a u *Ilijadi* se isprepliću stilovi epa i tragedije. Homerov se izraz odlikuje brojnim, već spomenutim, sredstvima retardacije, digresijama, ponavljanjima, poredbama i epizodama i već tu nema ni traga jednostavnosti i razumljivosti.

Ipak, *Ilijada* uistinu jest planski izgrađena, cjelovita i jasna kompozicija, kako zapaža Sironić. Odlikuje se linearnom ekspozicijom događaja, heterodijegetski pripovjedač sveznajuće

[13] Homer, *Homerova Ilijada* [prev. Tomo Maretić] (Zagreb: Matica hrvatska, 1961). Sve citate iz navedenog djela označit ću brojem stiha i pjevanja u zagradi.
[14] Ivo Zalar, *Dječji roman u hrvatskoj književnosti* (Zagreb: Školska knjiga, 1978), 16.
[15] Berislav Majhut, *Pustolov, siroče i dječja družba: hrvatski dječji roman do 1945*. (Zagreb: FF press, 2005), 39.

perspektive prati zbivanja unutar kratkog perioda (pedeset i jedan dan) na točno određenom prostoru i unutar određene skupine. Homerovo je pjesništvo u slici života i stvarnosti čovjeka jednostavno te zapravo daje vremenom i mjestom određen prikaz događaja te su sve okolnosti rasvijetljene, gotovo ništa ne ostaje neobjašnjeno.[16] Homerski je jezik mješavina različitih dijalekata (aticizmi, eolizmi, jonski) te kao takav ne predstavlja sredstvo svakodnevne komunikacije onoga ili bilo kojeg drugog vremena. Njegov je jezik izrazito kompliciran, današnjoj čitateljskoj publici često nerazumljiv. Teško će prosječni petnaestogodišnjak shvatiti značenje Homerovih kompleksnih sintagmi i rečenica poput:

Al' u moroplovnih lađa u srpastih sad je Ahilej
Na Agamemnona ljudma pastira, Atreju sina,
Ležao ljutit, a narod, gdje vali o obalu biju,
Veselo koluto se i džilito i nadstreljivo; (771-774, II) ili
Blaženi besmrtni bozi zaboravili ni tebe
O Menelaje, n'jesu; pljenjačica Zeusova kćerka
Preda te stav od strijele oštro'rte obrani tebe (127-129, IV)

4.4. Junak / kolektivni lik

Junak se u romanu za djecu i mlade najčešće ogleda u kolektivnom liku, odnosno družini. Ipak, taj je junak poseban jer dolazi do dvostrukosti s obzirom da je junak sama družba, ali i neki lik unutar družbe, najčešće lik vođe. „Družba je svijet za sebe sa svojim vlastitim vrijednostima i vlastitom hijerarhijom.“[17] Unutar kolektivnog lika, prisutni su stalni likovi, lik vođe, vođina pobočnika, pretendenta na mjesto vođe, izdajice, malog.[18] U dječjem je romanu družba rodno obilježena, dok u romanu za mlade nije te se unutar jedne skupine javljaju i podgrupacije.

Ako se na *Ilijadu* primijeni ovaj model, nailazi se na dvije družbe, odnosno dva kolektivna lika, Grke i Trojance, pri čemu je veći naglasak ipak na družini Grka. Lik bi vođe u družini Grka pripao Agamemnonu, kralju junaka, koji je grčke čete poveo u rat protiv Trojanaca, a čija se nadmoć vidi i u motivu skeptra:

Agamemnon ustane silni
Skeptar u ruci držeći, oko kog se namuči Hefest;

---

[16] Erich Auerbach, *Mimeza : Prikaz zbilje u zapadnoeuropskoj književnosti* (Zagreb: HenaCom, 2004), 18.
[17] Berislav Majhut, *Pustolov, siroče i dječja družba: hrvatski dječji roman do 1945*. (Zagreb: FF press, 2005), 123.
[18] Berislav Majhut, *Pustolov, siroče i dječja družba: hrvatski dječji roman do 1945*. (Zagreb: FF press, 2005), 215.

. . . . . .

Tijest ga pokloni pak Agamemnonu, neka ga nosi

I nek otokom mnogim i Argosom čitavim vlada. (100-108, I)

Titula vođina pobočnika u tom bi slučaju mogla pripasti Odiseju koji u Agamemnonovo ime pokušava smiriti sukob kod Ahileja. Lik pretendenta, odnosno izdajice u tom bi slučaju bio lik Ahileja koji napušta svoju družinu kada je to najpotrebnije. Mali je obično najslabiji član družine, a to bi u ovom slučaju bio Patroklo. Istu je analogiju moguće primijeniti i na trojansku družinu koje je vođa Hektor, Prijamov sin, najveći od svih trojanskih junaka:

Trojcem bijaše vođ sjajnošljemac veliki Hektor,

Prijamov sin, iza njega junaci u oružju bjehu

Najbolji, najviše njih želeći se pobit na kolja. (816-818, II)

Rodna obilježenost skupine jasno je vidljiva, a valja spomenuti i da unutar družbe u romanu za djecu i mlade vlada čast, lojalnost, dužnost, koji su i temeljni motivi *Ilijade*.

Ako se preuzme model koji se pronalazi u romanu za mlade, govori se o dvjema grupacijama, Grcima i Trojancima, unutar kojih se javljaju podgrupacije. Unutar grupacije Grka javljaju se podgrupacije, različiti grčki narodi objedinjeni pod Agamemnonovim vodstvom. Temeljna je podgrupacija ona božanska koja prebiva na Olimpu i koju se može svrstati u fantastični sloj. Podgrupacija bogova nije rodno obilježena, sastoji se od bogova i božica, a dijeli se u dvije glavne grupacije pa tako na strani Grka djeluju Atena, Hera, Posejdon, Hermes, Hefest i Tetida, a na strani Trojanaca Apolon, Artemida, Leta, Afrodita, Ares i Skamandar. Unutar božanske podgrupacije jasno je definiran lik vođe, vrhovnog boga Zeusa. Unutar dviju glavnih grupacija, pojavljuje se i podgrupacija žena pa se tako unutar grčke družine nalaze Briseida i Klitemnestra, a unutar trojanske Helena, Andromaha i Hekaba.

Svakako ne treba zaboraviti Ahileja, eksplicitno naznačenog glavnog junaka, a koji unutar skupine djeluje s jednog gledišta kao izdajica ili pretendent, a s drugog, unutar podgrupacije Mirmidonaca, kao vođa. Osim hrabrošću i željom za slavom i čašću, Ahilej se odlikuje i buntovništvom i sukobljava se s autoritetom, a što će biti pobliže pojašnjeno u sljedećem potpoglavlju.

4.5. Suprotstavljanje autoritetu/ buntovništvo/ borba

Buntovništvo i suprotstavljanje autoritetu bitno je karakterno obilježje junaka u romanu za djecu i mlade. Vidljivo je to u liku Ahileja, čija je srdžba temeljni motiv *Ilijade*. Ahilej zapravo

dolazi u sukob s autoritetom, odnosno vrhovnim zapovjednikom Agamemnonom na samom početku epa:

'Nego smo za tobom pošli, bezobrazniče, da imaš
Radost, tebi smo čast i Menelaju tražili, kujo,
Među Trojancima, a ti i ne paziš, ne mariš za to,
Pa se i meni groziš, oduzeti, da ćeš mi onaj
Dar, zbog kojeg se mnogo natrudih, što mi Ahejci
Dadoše…' (158-163, I)

Svoje buntovništvo on iskazuje odbijanjem sudjelovanja u daljnjem ratovanju boreći se tako protiv volje pojedinca. Ahilej je ustrajan u svojoj odluci, ne posustaje ni kada ga mole:

Na Agamemnona, ljudma pastira, prestan' se srdit (35, XIX)

ili nude Agamemnonove darove:

'Ded reci mu sve onako, kako ti velim,
Očito, i drugi da se Argejci razgnjeve na njeg,
Ako bestidnik onaj okorjeli i drugog kojeg
Danajca prevarit misli. Iako je bestidan ko pas,
On se usudio ne bi u moje pogledat oči.
Ne ću ga svjetovat više ni u djelu kojem pomagat,
Jerbo me prevari grešnom prijevarom, ne će me više
R'ječima on prelastit; al ' dosta mu i to, te mirno
Dalje nek ide, jer Zeus je iz njega premudri pamet
Uzeo. Na dare mrzim na njegove, koliko pljevu
C'jenim ih; – da mi deset i dvadeset puta toliko,
Što sad imade, daje (…)
Ne bi mi srca ni tako okrenuo kralj Agamemnon,
Prije nego mi svu srdobonu uvredu plati.' (372-387, IX)

Ahilej svoje buntovništvo smiruje tek pred kraj epa vođen željom za osvetom nakon što mu Hektor ubija vjernog prijatelja Patrokla:

. . . Tada Ahilej
U srcu željaše vrlo sa Hektorom doći u borbu,
Sa sinom Prijamovim, veoma ga nutkaše srce
Njegovom nasitit krvlju štitonosnog Aresa bojca. (75-78, XX)
'Nemoj me roditeljima ni koljenma zaklinjat, pseto!

ej da me kako može navesti srce i duša
Sirovo meso ti rezat i jesti – što uradi meni!' (345-346, XXII)

4.6. Lik učitelja/ didaktičnost

Lik učitelja odigrao je veliku ulogu u književnosti za djecu i mlade i značajna je njegova vrijednost u didaktičnoj svrsi romana. Od književnosti za djecu i mlade često se očekivalo da bude naglašeno edukativna.[19] U *Ilijadi* starac Nestor preuzima ulogu učitelja, moralne vertikale, savjetodavca i neke vrste putokaza. Grci se u njegove riječi uzdaju i u njegovu mudrost vjeruju:

Med njima ustade Nestor, govornik jasni iz Pila:
Njemu je od meda slađa sa jezika besjeda tekla
Smrtnih ljudi dva su već prošla koljena pred njim… (248-250, I)

Što se utilitarnosti tiče, *Ilijada* prikazuje zbiljsku sliku ljudi i zbivanja onoga vremena i u njoj sve ljudsko izlazi na vidjelo, bilo dobro ili loše. *Ilijada* mladog čitatelja poučava časti, zajedništvu, hrabrosti, samouvjerenosti, obiteljskim vrijednostima, ljubavi i prijateljstvu, odanosti te na neki način razlikovanju dobra od zla.

4.7. Igra

Kao što je već rečeno, igra je jedan od temeljnih elemenata romana za djecu i mlade, ali i književnosti za djecu i mlade uopće. Igra se projicira na razne načine i najčešće nije riječ o igri kao pravoj igri. U pokušaju približavanja *Ilijade* mladom čitatelju, odnosno pojednostavljivanja interpretacije, a u skladu sa saznanjima o liku družine, mogla bi se ona teoretski usporediti s romanom *Junaci Pavlove ulice* Ferenca Molnara. Zaraćene strane u *Ilijadi*, Grke i Trojance može se usporediti sa zaraćenim stranama, dječacima iz Pavlove ulice i dječacima iz skupine znane kao *Crvene košulje*. Dječaci 'ratuju' oko mjesta za igru, Grci i Trojanci ratuju oko žene, a zapravo također oko teritorija.

Kako Huizinga navodi, „borba prema pravilima jest igra.“[20] Mogao bi se i Trojanski rat okarakterizirati kao svojevrsna igra s ciljem. Cilj je igre obraniti čast, nešto osvojiti ili pak spoznati nešto o svijetu i životu, izvući pouku. Natjecanje se može poistovjetiti s igrom, „život mladog ratnika neprestano je vježbanje u vrlini i neprestana borba za čast njegova visokog

[19] Marijana Hameršak i Dubravka Zima, *Uvod u dječju književnost* (Zagreb: Leykam international d.o.o., 2015), 26.
[20] Johan Huizinga, *Homo ludens. O podrijetlu kulture u igri* (Zagreb: Naprijed, 1992), 84.

roda.“[21] Igrom se može shvatiti i uplitanje bogova u tijek ovozemaljskih zbivanja. Bogovi se zapravo igraju, okrećući korist čas u jednu, čas u drugu stranu i pomažući, odnosno odmažući jednoj od strana:

Hoćemo l' ljuti rat i pokolj dizati strašni,
Il' ćemo ljubav vrći med Trojce i med Argejce. (15-16, IV)
Ali ga spase Hefest i izbavi u oblak skriv ga. (23, V)

Isto tako, u *Ilijadi* se zaista i spominje igra, ne dječja, nego pogrebna, u čast pokojniku pa je tako ovaj element i eksplicitno naznačen. Pogrebne se igre sastoje od utrka na kolima, šakanja, hrvanja, utrkivanja, borbe kopljima, bacanja koluta, strijeljanja i bacanja koplja.

4.8. Fantastični elementi

Elementi fantastike prisutni su u brojnim romanima za djecu i mlade. Očituje se u pojavi sekundarnog svijeta koji se isprepliće s nefantastičnim, odnosno stvarnim svijetom. U *Ilijadi* je fantastično prikazano kroz svijet bogova, njihov je svijet, točnije Olimp, sekundarni svijet. Bogovi su antropomorfizirani, prikazani sa svim svojim osobinama, nisu nedodirljivi i u moralnom su pogledu često gori od smrtnih ljudi.

Ćud je bogova promjenjiva, nalik ljudskoj[22], a najbolje se to vidi na primjeru vrhovnog boga Zeusa koji, potaknut drugim bogovima ili vlastitim nahođenjem, pomaže čas jednoj, čas drugoj strani. U sukobu Ahileja i Agamemnona pomaže Ahileju, po zagovoru Tetidinu, te onemogućava Ahejcima, odnosno Agamemnonu pobjedu sve dok se Ahilej ne vrati u borbu:

'Pa otada ću opet o uzmaku od lađa radit
Udilj bez prekida ja, dok ne osvoje ahejski sini
Strmi Ilijski grad po Ateninoj mudroj zamisli.' (69-71, I)

Iako je Hektor miljenik Zeusu dok drži stranu Trojancima:

Hektor, ljubimac Zeusov, ni čuo ni znao nije,
Da mu pogiba čeljad od Argejaca na strani. (674-675, XIII),

u sukobu Ahileja i Hektora ne sudjeluje aktivno, ali dozvoljava bogovima da se uključe u borbu:

'… a u boj
Vi se raziđite drugi med Trojce i med Ahejce
Te im pomažite sad, gdje je od vas svakoga volja.' (23-25, XX)

[21] Johan Huizinga, *Homo ludens. O podrijetlu kulture u igri* (Zagreb: Naprijed, 1992), 63.
[22] Milivoj Sironić, *Rasprave o helenskoj književnosti* (Zagreb: Matica hrvatska, 1995), 31.

Fantastičnom bi se mogla nazvati i cjelokupna građa epa s obzirom da je preuzeta iz mitologije. Fantastika se u tom slučaju ogleda u postojanju Ahilove pete, proricanju sudbine, spominjanju Kentaura ili čak uopće u postojanju Troje, Trojanskog rata i svih junaka.

4.9. Obitelj, prijateljstvo i ljubav / seksualnost

Teme romana za djecu i mlade odnosi su unutar obitelji, odnos roditelja prema djeci i obrnuto te prijateljski i ljubavni odnosi. Odnos roditelja i djece prikazan je na primjeru Prijama i Hektora, u tom se odnosu očituje velika očinska ljubav jer Prijam je spreman žrtvovati sve i poniziti se pred protivnikom kako bi vratio tijelo svoga sina Hektora:

> Obujmi koljena starac Ahileju, poljubi ruke
> Njegove ljudomorne, - sinova mu ubiše mnogo. (478-479, XXIV)

Obiteljski su odnosi, a i ljubavni, prikazani u sceni oproštaja Hektora od supruge Andromahe i sinčića:

> 'Tako si, Hektore, ti mi i otac i gospođa majka,
> Ti si mi brat i mlađahni muž; al' smiluj se sada
> I daj ostani ovdje na kuli, udovicom žene
> Svoje ne ostavi sad ni siročetom djeteta svoga. (429-432, VI)

Ogledni je primjer prijateljstva, gotovo bratske ljubavi, ono Ahileja i Patrokla. Vezani su prijateljstvom od rođenja, zajedno su odgajani, Patroklo stradava preodjeven u Ahilejev oklop i Ahilej krvnički osvećuje smrt svoga prijatelja i time pokazuje bezgraničnost svoje ljubavi:

> 'Majko, zac'jelo je to mi izvršio olimpski Zeus-bog,
> Ali kakvo mi od tog veselje, kad mi Patroklo
> Pogibe mili? Od sviju drugova častih ga više,
> Koliko glavu svoju; izgubih ga, Hektor ga ubi,
> Oružje, – da je divota, – sa njega golemo skide,
> Lijepom kojim su darom darivali Peleja bozi
> Onoga dana, kad tebe za ženu smrtniku daše.' (79-85, XVIII)

U romanima za djecu i mlade problematizira se pitanje seksualnosti. Seksualnost se u *Ilijadi* očituje u postojanju robinja koje junacima služe za zadovoljavanje njihovih seksualnih požuda. Jedna je od njih Briseida zbog koje se sukobljavaju Ahilej i Agamemnon pa bi se moglo reći da je seksualnost, a posljedično muška taština ta koja je dovela do srdžbe Ahilejeve i temeljnog sukoba u epu.

4.10. Rat, smrt, nasilje

Ova se tri motiva često pronalaze u romanu za djecu i mlade. Rat je u *Ilijadi* temeljni motiv, pokazana su sva lica rata i posljedice koje ima za narod. Nasilje je zorno prikazano, izrazito realno i u svoj punini, jednako kao i smrt. Ništa ne ostaje skriveno, izneseni su i najmučniji detalju svih triju elemenata. Primjeri toga nalaze se na gotovo svakoj stranici teksta, npr.:

> On ga u čelo probode; oštrice mjedeno njemu
> Zadre se u kost, i mrak se navuče na oči njemu. (460-461, IV)
> … al' k njemu pritrči, koji ga rani,
> Pirotej te u pupak njega probode i sva crijeva
> Na tle se saspu, i mrak se navuče na oči njemu. (524-526, IV)
> U guz ga desni rani i oštrica prođe Fereklu
> Upravo ispod kosti mjehur mu naskroz probode;
> Padne na koljeno jeknuv, i smrt ga osvoji tada. (66-68, V)
> Kroz zube prođe mu mjed i odreže jezik junaku. (74, V)
> Tu pomaganje bješe i klicanja, kako su koji
> Klali il' padali mrtvi, po zemlji tečaše krvca. (64-65, VIII)

4.11. Ilijada u popularnoj kulturi

Na dijelove *Ilijade* nailazi se u brojnim slikovnicama za mlađu djecu u kojima se obrađuje mitologija. Ne opisuju se dakako scene bojevanja i ubijanja, ali se pojavljuju likovi, događaji, opisuju se karakteri, a u svrhu poučavanja. Postoje brojni stripovi i crtani filmovi o *Ilijadi* i junacima pod Trojom, a svi su namijenjeni djeci, odnosno mladima. Poneke knjižare *Ilijadu* svrstavaju pod etiketu književnosti za djecu i mlade, a vjerojatno iz razloga što je obvezni lektirni naslov u vrijeme srednjoškolske naobrazbe.

5. Zaključak

Ovisno o tome koji se teorijski model primjenjuje, razna su tumačenja *Ilijade* moguća, a ono u ključu romana za djecu i mlade jedno je od njih. S obzirom strukturne elemente i tematsko motivski-sloj romana za djecu i mlade, vidljiva je prisutnost tih obilježja u Homerovoj *Ilijadi*, opsežnom epu kojega se smatra početkom grčke književnosti. Svi se teoretičari književnosti za djecu i mlade, odnosno romana za djecu i mlade slažu oko temeljnih elemenata koje roman za djecu i mlade sadrži ili mora sadržavati. Recipijent romana za djecu i mlade osoba je od otprilike treće do devetnaeste godine, a i dobno određenje glavnog lika ulazi u te okvire. Nadalje, odlikuje se jednostavnim stilom i kompozicijom, nešto kraćim opsegom i razumljivim izrazom. Junak je u romanu najčešće kolektivni lik, družina, unutar koje se javljaju podgrupacije, a koje čine stalni likovi, vođe, pobočnika, pretendenta, izdajice i maloga. Odlika je junaka romana za djecu i mlade i otpor prema autoritetu. Dječja je igra jedan od temeljnih elemenata, okosnica romana, a ogleda se u raznim djelovanjima. U romanu za djecu i mlade prisutni su fantastični elementi, pojavljuje se lik učitelja koji obogaćuje utilitarnu ulogu teksta, obrađuju se teme obiteljskih odnosa, ljubavi, prijateljstva, ali i rata, smrti, nasilja i seksualnosti. Postoje poveznice s popularnom kulturom.

U ovom su završnom radu objašnjeni i na temelju *Ilijade* oprimjereni svi navedeni elementi. Junak je u *Ilijadi* kolektivni lik, a unutar kojeg se izdvajaju podgrupacije i stalni likovi. Glavni individualni junak Ahilej odlikuje se buntovnošću i u sukobu je s autoritetom. U liku starca Nestora vidljiva je poveznica s likom učitelja, a ep ima i didaktičnu ulogu. Igra je prisutna u epu i nekoliko je slojeva kroz koje se igru u *Ilijadi* može promatrati. Prisutni su fantastični elementi u svijetu bogova, odnosno mitologije, a tematizira se i obitelj, ljubav i prijateljstvo u likovima Hektora, Andromahe, Prijama, Ahileja, Patrokla, ali i seksualnost, rat, smrt i nasilje. *Ilijada* je u popularnoj kulturi uvelike zastupljena, posebno kad je u pitanju onaj dio namijenjen djeci i mladima.

Recipijent *Ilijade* najčešće su srednjoškolci, iako se ne zna komu je točno ona bila izvorno namijenjena. Dob junaka nije dječja, a ni adolescentska premda se ni to ne zna sa sigurnošću, ali uzme li se u obzir zrelost, može se reći da se radi o izgrađenim osobama. Stil kojim je pisana *Ilijada* daleko je od jasnog i jednostavnog, a isto se odnosi i na izraz, dok je kompozicija nešto jednostavnija. U okviru ovih elemenata *Ilijada* odstupa od temeljnih odrednica romana za djecu i mlade.

Svrha je ovoga rada približiti *Ilijadu* mladom čitatelju, srednjoškolcu kojemu je to obvezna lektira. Nije ovdje riječ o stvarnoj usporedbi Ahileja s glavnim junacima romana za djecu i

mlade ili *Ilijade* s romanima poput *Družba Pere Kvržice* ili *Vlak u snijegu*. Bit je u donekle pojednostavljenoj interpretaciju koju će mladi čitatelj moći primijeniti i tako lakše shvatiti *Ilijadu* i njezinu vrijednost. Trebao bi se ovaj način tumačenja pokušati primijeniti u nastavi pa na taj način doći do rezultata, odnosno ocjene uspješnosti ovakvoga modela tumačenja.

Pokazana je u ovom radu ljepota *Ilijade*, odnosno njezino mjesto u svjetskoj književnosti. Nedvojbeno je da su se u *Ilijadu* ugledali mnogi pisci do danas i da su na temelju *Ilijade* stvarana mnoga djela stare i suvremene književnosti pa zato ne iznenađuje činjenica da se u *Ilijadi* pronalaze i elementi romana za djecu i mlade. Bogatstvo je to i književnosti za djecu i mlade. Pokuša li odrastao čovjek promatrati zbiljski svijet, a tako i književni, očima mladog čitatelja, shvatit će da su elementi dječjeg posvuda u svijetu odraslih i da, kako kaže Johann Wolfgang Goethe: „Najveći čovjek uvijek ostaje dijete.“

6. Literatura

6.1. Izvor

Homer. 1961. Homerova Ilijada [prev. Tomo Maretić]. Zagreb: Matica hrvatska.

6.2. Citirana literatura

Auerbach, Erich. 2004. Mimeza : Prikaz zbilje u zapadnoeuropskoj književnosti. Zagreb: HenaCom.

Crnković, Milan. 1980. Dječja književnost. Zagreb: Školska knjiga.

Dragić, Marko. 2007. Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti, fakultetski udžbenik. Split: Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu.

Hameršak, Marijana. Zima, Dubravka. 2015. Uvod u dječju književnost. Zagreb: Leykaminternational d.o.o.

Havelock, Eric A. 2003. Muza uči pisati : Razmišljanja o usmenosti i pismenosti od antike do danas. Zagreb: AGM.

Huizinga, Johan. 1992. Homoludens : O podrijetlu kulture u igri. Zagreb: Naprijed.

Majhut, Berislav. 2005. Pustolov, siroče i dječja družba: hrvatski dječji roman do 1945. Zagreb: FF press.

Sironić, Milivoj. 1995. Rasprave o helenskoj književnosti. Zagreb: Matica hrvatska.

Težak, Dubravka. 2008. Dvije spisateljice romana za mlade odrasle. URL: http://www.matica.hr/kolo/309/Dvije%20spisateljice%20romana%20za%20mlade%20odrasle/, 12. prosinca 2015.

Verzina, Pietro. 2014. Achilles at Scyros and the Cypria: Tradition and Myth in the Epic Cycle. Kyklos. Volume 2. Centre for Hellenic Studies. Harvard University. URL: http://chs.harvard.edu/CHS/article/display/5677, 10. siječnja 2016.

Zalar, Ivo. 1978. Dječji roman u hrvatskoj književnosti. Zagreb: Školska knjiga.